
DESCOPERIRI MONETARE ÎN CIMITIRUL MEDIEVAL AL BISERICII MĂZĂRACHE DIN CHIȘINĂU (săpăturile din anul 2010)

**Ion Tentiuc
Valeriu Bubulici**

În vara anului 2010 au fost efectuate primele săpături arheologice de salvare în centrul istoric al Chișinăului, lângă Biserica Măzărache¹. Tradiția orală și sursele documentare scrise mărturisesc că vatra veche a localității era situată în partea de jos a urbei contemporane, pe malul drept al râului Bâc. Astfel, spre exemplu, în izvoarele medievale ajunse până la noi, toponimul *Chișinău* este pentru prima dată menționat într-un hrisov din anul 1436, în legătură cu delimitarea hotarelor unor proprietăți funciare, acordat de către domnitorii Țării Moldovei Ilie și Ștefan logofătului Oancea, șeful cancelariei domnești, pentru slujbă credincioasă: „... și la Bâcu, de cealaltă parte, pe valea ce cade în dreptul Cheșenăului lui Acaș, la fântână, unde este seliștea tătărească în dreptul păduricii” (DRH A 1975, doc. nr. 158; MEF 1978, doc. nr. 22).

Conform unor opinii, așezarea apărută lângă puternicul izvor de la poalele colinei Măzărache, care a aprovizionat cu apă locuitorii până în anii '30 ai secolului trecut, desemnată în unele surse drept „*Cheșenăul lui Acaș*” sau „*Albaș*”, a existat cu mult până la această dată, probabil, încă până la izgonirea tătarilor Hoardei de Aur de la sfârșitul secolului al XIV-lea (Ciobanu 1925, 13; Boldur 1992, 84-85; Eșanu 1998, 13).

Cercetările de suprafață și investigațiile arheologice efectuate în imediata apropiere a Bisericii Măzărache, atât pe colina omonimă, cât și în împrejurimile acesteia, au permis de a identifica materiale aparținând mai multor perioade istorice, începând cu epoca bronzului târziu și epoca fierului timpuriu și până în epoca medievală tardivă și premodernă. Colecția de vestigii medievale este reprezentată de fragmente sporadice de ceramică din secolele XI-XIII, aparținând culturii Răducă-

neni, dar și un număr impresionant de materiale din secolele XV-XVI și XVII-XVIII.

Pentru perioada evului mediu cele mai interesante s-au dovedit a fi un șanț de apărare adânc de până la 4,5 m și lat, în partea superioară, de până la 4,5 m, care întretăia promontoriul Bisericii Măzărache pe linia est-vest, formând, probabil, o fortificație de refugiu care a funcționat în secolele XVI-XVII². Totodată, la poalele colinei Măzărache, au fost descoperite resturile unei locuințe de suprafață cu pivniță de piatră, datată în secolele XVII-XVIII și ale unei construcții monumentale din cărămidă roșie, bine conservate. Aceasta de la urmă pare a fi apeductul urbei (?), identificat în apropierea așa-numitei Fabrici de Apă a orașului, proiectat de arhitectul A.I. Bernardazzi la sfârșitul secolului al XIX-lea (Буѳис 1997, 59-62).

Săpăturile arheologice au fost concentrate în preajma Bisericii Măzărache și a locuinței cu pivniță.

Situat pe o colină dominantă din dreapta Bâcului, edificiul de cult a fost construit în anii 1739-1740 (Eșanu 1998, 44), în 1742 (Ciocanu 2002, 76) sau, după unele date, în anul 1752 (Кишинев 1984, 324), pe locul unei biserici vechi de lemn (Bezvi-coni 1996, 12). În procesul investigațiilor, în rând cu alte complexe aparținând așezării medievale *Chișinău* din secolele XVI-XIX, a fost descoperit cimitirul afiliat locașului. Este necesar să menționăm că cea mai mare parte a necropolei a fost distrusă în perioada postbelică, când în curtea bisericii au fost ridicate câteva construcții locative și gospodărești ale comunității creștinilor de rit vechi (lipoveni), care administrează Biserica Măzărache din anii '50 ai secolului trecut.

Investigațiile au fost efectuate la periferia de sud-vest a cimitirului și lângă absida de nord a

¹ Investigațiile arheologice (echipa de cercetare: I. Tentiuc - coordonator, V. Bubulici, M. Vasilache, L. Ermurachi, S. Barcaru) au fost efectuate cu suportul S.A. Moldovagaz.

² Cercetătorul Ion Hîncu credea că această fortificație ar putea aparține secolelor IV-III a. Chr. (Hîncu 2003, 163).

Bisericii. Pe o suprafață de circa 80 m² au fost descoperite 52 de morminte. În mormântările au fost efectuate în conformitate cu ritul și ritualurile creștine de înhumare. Defuncții sunt depuși pe spate, orientați cu capul spre vest și au brațele amplasate pe piept (în cazuri izolate sunt puternic îndoite din cot și depuse pe umeri) sau abdomen. Adâncimea la care au fost descoperite gropile funerare variază între 50 și 150 cm.

Gropile funerare sunt rectangulare cu colțurile drepte sau accentuat rotunjite. În unele cazuri au fost descoperite resturi de la sicrie și cuie. În rând cu defuncții care respectă ritul creștin de înmormântare, au fost descoperite două morminte aparținând unor copii, care se deosebesc de primele. Astfel, într-un mormânt, defunctul, orientat cu capul spre vest, era culcat pe partea dreaptă în poziție chircită³, iar altul, depus pe spate, era orientat cu capul spre est⁴. Totodată, un fetus a fost înmormântat în groapă de formă circulară⁵. Pe de altă parte, ținem să menționăm că atât lângă absida de nord a Bisericii, cât și la periferia de sud-vest a cimitirului, au fost cercetate câteva gropi funerare cu înmormântări colective. În primul caz este vorba de reînhumarea unor resturi scheletice care au fost găsite în procesul săpării șanțului pentru fundația bisericii din piatră, din anul 1742, edificată pe locul celei din lemn, în cel de-al doilea – au fost reîn mormântați defuncții descoperiți în timpul construirii, în anii '20 ai secolului al XIX-lea, a zidului de incintă ce înconjoară biserica.

Inventarul mormintelor este modest, fiind reprezentat de fragmente izolate de ceramică, cercei, nasturi în formă de butoni (confecționați din os, bronz sau argint) sau de cârligele din bronz, inele etc. În stratul de cultură și în complexele închise, reprezentate de morminte, au fost descoperite 29 de monede medievale și din perioada modernă aparținând unor emitenți din Europa Centrală,

³ Contextul descoperirii și analizele osteologice exclud apartenența acestui complex funerar epocii bronzului sau epocii fierului timpurii. Rămâne neînțeleasă prezența mormântului cu defunctul culcat pe o parte, în poziție chircită, printre morminte din secolele XVI-XVII. Acest fel de înmormântări mai apar, ca o excepție, în unele necropole din secolele XI-XIII (Tentiuc 1996, 174-175), după care dispar din peisajul practicii funerare creștine.

⁴ Considerăm drept accidentală această orientare a defunctului cu capul spre est.

⁵ În mormântarea unui fetus, probabil nou-născut nebotezat, a fost efectuată la periferia cimitirului (poate chiar în afara lui), practică perpetuată până în prezent la comunitățile creștinilor ortodocși din Moldova.

cum ar fi denarii de Ungaria (secolul al XVI-lea), groșul de Polonia (încep. sec. XVII), dar și ace și parale ale Imperiului Otoman din secolele XVII - începutul secolului al XIX-lea. Monedele erau depuse în special în morminte de copii și adolescenți și, în cazuri foarte rare, erau asociate celor maturi. Faptul că marea majoritate a monedelor sunt perforate, ne permite să constatăm că piesele erau utilizate în calitate de iconiță purtată la gât sau pandantiv.

Monede descoperite în complexele funerare de la periferia de sud-vest a cimitirului

*Mormântul 4 (copil, 4-5 ani)*⁶. Avea brațele îndoite, cu palmele plasate pe abdomen. Între oasele falangelor mâinii drepte a scheletului a fost descoperită o monedă de argint⁷. Prezintă un denar unguresc emis de Ferdinand I (1526-1564), în anul 1556, la monetăria din Kremnica (K-B). Moneda este bine conservată, perforată. Are greutatea de 0,47 gr. și diametrul de 15,04 mm (fig. 1/1).

Mormântul 5 (copil, 2-3 ani). Avea brațele îndoite din cot, cu palmele plasate pe abdomen. Moneda de argint a fost descoperită pe oasele toracelui. Prezintă un acce otoman, defectuos bătut, din secolul al XVI-lea (?) cu emitent și atelier neprecizate. Starea de conservare este satisfăcătoare. Piesa este perforată. Are greutatea de 0,29 gr. și diametrul de 14 mm (fig. 1/2).

Mormântul 6 (adolescent, 12-14 ani). Avea brațele îndoite, cu palmele amplasate pe piept. Moneda a fost descoperită între oasele falangelor mâinii drepte a scheletului. Prezintă un denar unguresc de argint, emis de Rudolf al II-lea (1576-1608). Anul baterii este neprecizat. Starea de conservare este precară. Perforată. Greutatea monedei (lipsește câteva fragmente mici) este de 0,19 gr., diametrul 15 mm.

Mormântul 8 (copil, 6-8 (?) ani). Avea brațul drept puternic îndoit din cot, cu palma amplasată pe claviculă, iar brațul stâng era depus pe oasele bazinului. Pe oasele cutiei toracice a fost descoperită o monedă ungurească de argint. Prezintă un denar emis de Ferdinand I (1526-1564) în anul 1546. Starea de conservare este bună. Perforată.

⁶ Determinările antropologice au fost efectuate de către dr. Alexandru Varzari, cărui îi mulțumim și pe această cale.

⁷ Analiza monedelor și determinările sunt datorate eforturilor lui Aurel Vâlcu (București), A. Boldureanu și A. Chiroșca (Chișinău).

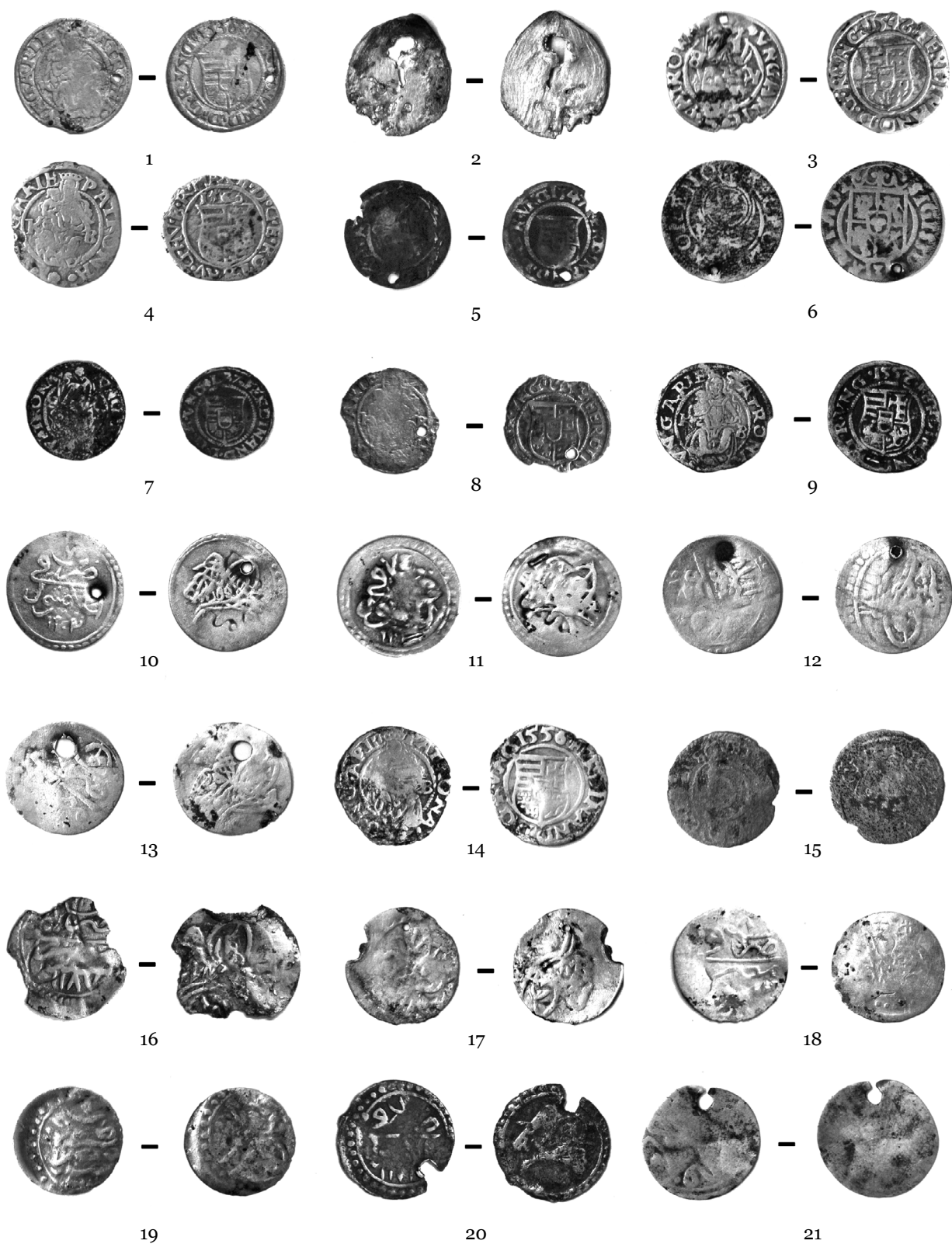

Fig. 1. Monede descoperite în procesul cercetării cimitirului Bisericii Măzărache din Chișinău.

Greutatea monedei este de 0,30 gr., diametrul de 14,9 mm (fig. 1/3).

Mormântul 18 (femeie, 40-50 ani). Avea brațele puternic îndoite din cot, cu palmele amplasate pe umeri/clavicule. Între oasele toracelui a fost descoperită o monedă de argint. Prezintă un denar unghuresc emis de Rudolf al II-lea (1576-1608) în anul 1600. Starea de conservare este precară. Greutatea monedei (în lipsa unor fragmente mici) este de 0,18 gr., diametrul 15 mm.

Mormântul 19 (copil, 4-6 ani). Avea brațele depuse pe abdomen. Lângă cotul mâinii stângi a scheletului a fost descoperită o monedă de argint. Este un denar unghuresc. Starea proastă de conservare (fragmentat) nu a permis identificarea emitentului și a anului de emisie.

Mormântul 25 (adolescent, 14-16 ani). Avea brațele depuse pe abdomen. Pe oasele cutiei toracice a fost descoperită o monedă. Prezintă un denar de argint, emis de Maximilian (1564-1576), în anul 1569, la monetăria din Kremnica (K-B). Starea de conservare este bună. Moneda este tocită marginal. Are greutatea de 0,31 gr. și diametrul de 13,5×15,07 mm (fig. 1/4).

Mormântul 26 (femeie, 40-50 ani). Avea brațele puternic îndoite, cu palmele depuse pe umeri. Între oasele falangelor mâinii drepte a scheletului a fost descoperită o monedă de argint. Denarul unghuresc este emis de Ferdinand I (1526-1564) în anul 1547, la monetăria din Kremnica (K-B). Starea de conservare este satisfăcătoare. Piesa este ruptă marginal și perforată. Greutatea monedei este de 0,23 gr., diametrul de 15,05 mm (fig. 1/5).

Mormântul 27 (fetus). Resturile scheletice ale unui fetus au fost descoperite în groapă circulară cu diametrul de aproximativ 0,5 m și adâncimea de 0,15 m de la nivelul sesizării conturului. Starea avansată de degradare a oaselor nu a permis de a determina cu exactitate poziția antropologică a scheletului. Între oasele scheletului a fost descoperită o monedă. Prezintă un poltorac polonez de la Sigismund III (1586-1632), emis în anul 1624. Starea de conservare este bună. Piesa e perforată. Greutatea piesei este de 0,94 gr., diametrul de 19 mm (fig. 1/6).

Mormântul 28 (dublu: femeie, 25-30 ani și fetus). Avea brațele depuse pe abdomen. Fetusul era situat în partea dreaptă a scheletului de matur, pe oasele bazinului. În procesul cercetării

mormântului au fost descoperite două monede de argint. 1. Prima a fost găsită lângă oasele brațului stâng al scheletului de matur. Este un denar emis de Ferdinand I (1526-1564) în anul 1558, la monetăria din Kremnica (K-B). Starea de conservare precară. Piesa este fragmentată, perforată. Greutatea monedei este de 0,28 gr., diametrul 14 mm. 2. A doua piesă a fost identificată între oasele fetusului. Prezintă un denar unghuresc, emis de Ferdinand I (1526-1564) în anul 1537, la monetăria din Kremnica (K-B). Starea de conservare este bună. Greutatea piesei este de 0,44 gr., diametrul de 15 mm (fig. 1/7).

Mormântul 30 (femeie, 50-60 ani). Avea brațele cu palmele depuse pe piept. Între oasele falangelor mâinii drepte ale scheletului a fost descoperită o monedă de argint. Prezintă un denar unghuresc de la Ferdinand I (1526-1564), bătut în anul 1552 la monetăria din Kremnica (K-B). Starea de conservare este satisfăcătoare. Moneda este ruptă marginal și este perforată. Greutatea piesei este de 0,22 gr., diametrul de 12,3×14,2 mm (fig. 1/8).

Mormântul 31 (femeie, 30-40 ani). Avea brațele îndoite, cu palmele plasate pe abdomen. Au fost descoperite două monede de argint. 1. Prima a fost găsită între falangele mâinii drepte al scheletului. Este un denar unghuresc de la Ferdinand I (1526-1564), bătută în anul 1552 la monetăria din Kremnica (K-B). Starea de conservare este buna. Piesa este tocită marginal și perforată. Greutatea – 0,27 gr., diametrul 14,4 mm (fig. 1/9). 2. Cea de-a doua monedă a fost identificată pe oasele toracelui. Prezintă un denar al unui emitent neprecizat (Mathias II (1608-1619) - ?), bătută la monetăria din Kremnica (K-B). Starea de conservare e nesatisfăcătoare. Greutatea piesei este de 0,24 gr., diametrul de 15,05 mm.

Mormântul 32 (matur). În umplutura gropii funerare a fost descoperită o monedă de argint. Prezintă o para otomană emisă de Selim al III-lea (1789-1807) 1203-1222 AH, în al 7-lea an de domnie. Piesa este bătută la Istanbul în anul 1203 AH. Starea de conservare este buna. Perforată. Greutatea monedei este de 0,29 gr., diametrul de 15,1 mm (fig. 1/10).

Monede descoperite în complexele de lângă absida de nord a bisericii

Mormântul 35 (copil, 4-6 ani). Avea brațul drept întins pe lângă corp, iar cel stâng plasat pe oasele

bazinului. Pe oasele toracelui a fost descoperită o monedă de argint. Este o para emisă de sultanul Mustafa al III-lea (1757-1774) 1171-1187 AH în al 14-lea an de domnie. Piesa este bătută la Istanbul. Starea de conservare este bună. Moneda e perforată. Greutatea este de 0,28 gr., are diametrul de 15,6 mm (sf. nr. 639 după N.P.) (fig. 1/11).

Mormântul 36 (dublu: femeie, 50-60 (?) ani și copil, 4-6 ani). Defunctul matur avea brațele puternic îndoite din cot și depuse pe umeri/clavicule. Între oasele falangelor mâinii drepte a fost descoperită o monedă de argint. Imperiul Otoman. Ace? Para? Bătută la Misir (Egipt). Secolul al XVIII-lea. Stare de conservare nesatisfăcătoare. Fragmentară. Perforată.

Mormântul 37 (copil, 2 ani). Avea brațul drept întins pe lângă corp, iar cel stâng plasat pe oasele bazinului. Lângă oasele falangelor mâinii drepte a fost găsită o monedă de argint. Prezintă o para emisă de Abdülhamid I (1774-1789) 1187-1203 AH, la Misir (Egipt), în anul 1187 AH. Starea de conservare a piesei este bună. Moneda este perforată. (sf. nr. 683 după N.P.) (fig. 1/12).

Mormântul 40 (copil, 1 an). Pe oasele toracelui scheletului a fost descoperită o monedă de argint. Piesa prezintă o para emisă de Ahmed al III-lea (1703-1730) 1115-1143 AH, la Misir (Egipt), în anul 1115 (?) AH. Starea de conservare a monedei este bună. Perforată. Greutatea 0,30 gr., diametrul 16,4 mm (sf. nr. 527 după N.P.) (fig. 1/13).

Mormântul 43 (copil, 1 an). Între oasele scheletului a fost găsită o monedă. Este un denar unguresc de la Ferdinand I (1526-1564), bătut în anul 1556 la monetăria din Kremnica (K-B). Starea de conservare este bună. Greutatea piesei e de 0,27 gr., diametrul de 14,4 mm (sf. nr. 935 după H.L.) (fig. 1/14).

Mormântul 44 (copil, 6-8 ani). Defunctul avea brațele îndoite din cot, cu palmele depuse pe abdomen. Între oasele falangelor mâinii drepte au fost descoperite trei monede de argint. Alte două piese, una din cupru și alta din argint, au fost găsite în partea stângă a oaselor bazinului. 1. Moneda prezintă o para emisă de Selim al III-lea (1789-1807) 1203-1222 AH și bătută la Misir (Egipt), cu an neprecizat. Starea de conservare este bună. Greutatea piesei este de 0,23 gr., diametrul 14,9 mm (cf. nr. 717 după N.P.) (fig. 1/18). 2. Para emisă de Abdülhamid I (1774-1789) 1187-1203 AH,

bătută la Misir (Egipt), cu an neprecizat. Stare de conservare precară, ruptă marginal, cu fragmente lipsă. Greutatea piesei este de 0,21 gr., diametrul de 16 mm (fig. 1/16). 3. Prezintă o para de la Abdülhamid I (1774-1789) 1187-1203 AH, cu locul și anul baterii neprecizate. Starea de conservare este bună. Piesa este perforată, ruptă marginal. Greutatea monedei este de 0,20 gr., diametrul de 14,8 mm (fig. 1/17). 4. Moneda descoperită lângă oasele bazinului, este reprezentată de un șiling de cupru suedez, de la Carol X Gustav (1654-1660), bătut în monetăria de la Riga, cu an neprecizat. Starea de conservare este satisfăcătoare. Tocit marginal. Greutatea piesei este de 0,30 gr., diametrul 15,1 mm (cf. MBR, nr. 985-995a, 98.) (fig. 1/15). 5. Para otomană. Secolul al XVII-lea. Starea de conservare precară. Ruptă marginal, cu fragmente lipsă.

Prezența a două monede din secolul al XVII-lea într-un mormânt de la începutul secolului al XIX-lea poate fi explicată prin posibila deranjare a unei gropi funerare din perioada respectivă. Monedele, un șiling și o para, au fost reutilizate, fiind plasate lateral, lângă oasele bazinului defunctului.

Mormântul 47 (matur, 35-40 ani). Groapa funerară a fost distrusă de intervențiile ulterioare. S-a păstrat doar partea superioară a scheletului. Moneda a fost descoperită lângă oasele maxilarului, pe vertebre. Prezintă o para emisă de Abdülhamid I (1774-1789) 1187-1203 AH, bătută la Misir (Egipt), cu an neprecizat. Starea de conservare este bună. Greutatea piesei este de 0,28 gr., diametrul de 14,2 mm (fig. 1/19).

Mormântul 50 (bărbat (?), 35-40 ani). Avea brațele îndoite din cot, cu palmele plasate pe abdomen. Moneda a fost descoperită între oasele cutiei toracice. Starea de conservare e nesatisfăcătoare. Au fost recuperate câteva fragmente mici. Prezintă o monedă europeană de argint, fără a putea identifica emitentul.

În afară de piesele descoperite în complexele funerare închise, în procesul cercetării straturii culturale de lângă biserica Măzărache, au fost descoperite două monede de argint. 1. Imperiul Otoman. Para emisă de Mustafa al III-lea (1757-1774) 1171-1187 AH. Bătută la Istanbul. Starea de conservare este bună. Piesa e perforată și ruptă marginal. Greutatea monedei este de 0,35 gr., diametrul 15 mm (fig. 1/20). 2. Imperiul Otoman. Para. Secolul al XVIII-lea. Emitent neprecizat.

Atelier neprecizat. Starea de conservare este satisfăcătoare. Piesa e perforată și ruptă marginal. Greutatea monedei este de 0,33 gr., diametrul 15,7 mm (fig. 1/21).

În acest fel, în procesul investigațiilor cimitirului Bisericii Măzărache din Chișinău, în cele 52 de înmormântări cercetate, au fost descoperite 29 monede. Dintre ele 16 piese aparțin unor emitenți din Europa Centrală. Cele mai multe, 13 monede, provin din Ungaria și sunt datate în secolul al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea. O piesă de argint este reprezentată de un poltorac polonez din primul sfert al secolului al XVII-lea, iar o alta – de un șiling suedez din a doua jumătate a aceluiași secol. Ultima monedă de argint, de proveniență europeană, din cauza proastei conservări, a rămas nedeterminată. Monedele otomane (13 piese), în marea lor majoritate aparțin secolului al XVIII-lea - începutului secolului al XIX-lea. Doar trei din ele sunt atribuite unei perioade mai timpurii, secolelor XVI-XVII.

Analiza statistică a monedelor descoperite în complexele necropolei adiacente Bisericii Măzărache confirmă concluziile cercetătorilor privind circulația monetară din spațiul pruto-nistean din perioada evului mediu și cea premodernă. Cele mai frecvente s-au dovedit a fi denarii ungurești. Aceștia au pătruns pe piața locală la sfârșitul secolului al XV-lea și au persistat până în a doua treime a secolului al XVII-lea, constituind principala monedă de schimb în tranzacțiile curente (Нудельман 1976, 36-37).

Pe de altă parte, un rol important în circulația monetară a spațiului avut în vedere îl dețineau monedele otomane. În secolele XVI-XVII acestea au o pondere importantă pe piața locală (Болдуряну 2008, 69-73) însă, cu toate acestea, în complexele funerare investigate, piesele Imperiului Otoman din perioada respectivă, apar doar episodic. Numai către secolul al XVIII-lea și la începutul celui următor paralele otomane devin predominante, constituind practic unica categorie de monede utilizate de localnici atât în tranzacțiile curente cât și, după cum vedem, în ritualurile funerare.

Această situație poate fi explicată prin faptul că, în a doua decadă a secolului al XVII, criza monedei ungurești, cauzată de degradarea calității metalului, a dus la restrângerea circulației piese-

lor în Țara Moldovei și la dispariția lor treptată de pe piață (Нудельман 1976, 37). Drept consecință, locul denarilor a fost ocupat de moneda poloneza, iar apoi de cea otomană, acee sau parale, mult mai viguroasă, cu o calitate mult mai înaltă a argintului. Ultimele, în secolul al XVIII-lea constituie, indubitabil, unicul nominal descoperit în mormintele cimitirului Bisericii Măzărache.

Prezența monedelor în complexele funerare, în calitate de însemne cu valoare de simbol în ritualul funerar al creștinilor ortodocși din perioada medievală și premodernă a spațiului românesc, poate fi explicată prin două ipostaze ale acestora. Ele sunt descoperite, de regulă, pe pieptul defunctului sau în una din mâini. Se cere de menționat că pe monedele de argint ungurești, pe una din părți, este reprezentată imaginea Maicii Domnului cu Pruncul. Se crede că anume din această cauză ele erau utilizate/purtate la piept în calitate de iconiță⁸. Cât privește monedele găsite în mână, ele reprezintă așa-numitul „obol al lui Haron”, plata pentru trecerea sufletului în lumea celor dreți⁹. După dispariția din circuit a monedelor ungurești de argint cu imaginea respectivă, prin tradiție, la piept se poartă monede otomane din același metal, care însă au o altă funcționalitate – cu simbol de talisman sau de piesă cu valoare apotropaică.

Descoperirea monedelor europene (ungurești, poloneze etc.) și otomane de argint în complexele funerare medievale și premoderne, nu constituie o particularitate deosebită a mormintelor din cimitirul Bisericii Măzărache. Piese de acest fel au fost descoperite în cadrul mai multor necropole din această perioadă din Moldova de est. Menționăm aici cimitirul adiacent Bisericii Adormirii Maicii Domnului de la Căușeni (Bubulici, Tentiuc 2009, 323-330), necropola Mănăstirii Căprioara (Boldureanu, Postică 2002, 21-22; Болдуряну 2006, 14-15), dar și mormintele cercetate lângă comuna Budești (Agulnicov 2005, 12) etc., toate aparținând secolelor XVI-XVIII și, eventual, unor perioade ulterioare.

⁸ Etnografii atestă la români obiceiul de a purta un bănuț de argint „care se atârna de gâtul sau de mâna copiilor” pentru ca aceștia „să fie sănătoși și curați ca argintul” în timpul vieții (Ciașanu 2005, 218).

⁹ A se vedea persistența unor reminiscențe ale acestui obicei până în zorii perioadei moderne la mai multe popoare europene, inclusiv la românii circumcarpatici (Ciașanu 2005, 116-117).

Rezumând cele expuse, vom menționa că prin cercetările arheologice întreprinse în vara anului 2010 a fost identificată vatra veche a Chișinăului. Investigațiile de teren au confirmat formațiile izvoarelor scrise privind localizarea sitului, dar și a tradiției locale privind locul vetrei actuale a urbei. Așezarea era amplasată în imediata apropiere a promontoriului pe care a fost construit cel mai vechi locaș de cult al comunității locale.

Pe de altă parte, săpăturile arheologice efectuate la periferia de sud-vest a cimitirului au permis să constatăm că deja către mijlocul secolului al XVI-lea întreg spațiul din jurul Bisericii Măzărache (presupunem că pe locul actualului locaș de zid exista unul din lemn) era ocupat cu morminte, cimitirul cuprinzând tot platoul pe care acesta a fost edificat, fapt ce denotă intensă utilizare din perioade mult anterioare celor mai timpurii descoperiri reușite de noi.

Bibliografie

- Agulnicov 2005:** S. Agulnicov, Monede găsite în necropola medievală de lângă satul Budești, municipiul Chișinău. In: Simpozion de numismatică. Chișinău, 20-22 octombrie 2005. Programul și rezumatele comunicărilor (Chișinău 2005).
- Ariès 1996:** Ph. Ariès, Omul în fața morții, vol. I-II (București 1996).
- Boldureanu, Postică 2002:** A. Boldureanu, Gh. Postică, Monede otomane din secolul XVIII din complexele funerare de la mănăstirea Căpriană. In: Simpozion de numismatică. Chișinău, 24-26 septembrie 2002. Programul și rezumatele comunicărilor (Chișinău 2002).
- Boldureanu 2004:** A. Boldureanu, Contribuții cu privire la circulația asprilor otomani în Moldova în secolul al XVI-lea. *Tyragetia* XIII, 2004, 105-109.
- Boldureanu 2007:** A. Boldureanu, Cronica descoperirilor monetare (I). *Tyragetia* s.n. 1, vol. I [XVI], 2007, 351-360.
- Bubulici, Tentiuc 2009:** V. Bubulici, I. Tentiuc, Unele descoperiri monetare din cimitirul Bisericii Adormirea Maicii Domnului de la Căușeni. *Tyragetia* s.n. 1, vol. III [XVIII], 2009, 323-330.
- Butnariu 1994:** V.M. Butnariu (coord.), Tezaur din muzeele orașului Chișinău. Secolele XVI-XVIII (Chișinău 1994).
- Ciaușanu 2005:** Gh.F. Ciaușanu, Superstițiile poporului roman în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi. Ediție critică, prefață și indice tematic de I. Oprîșan (București 2005).
- Ciocanu 2002:** S. Ciocanu, Considerații privind Biserica Nașterea Maicii Domnului (Măzărache). In: *Limba română. Revistă de știință și cultură*, anul XIII, nr. 4-5, 2002, 74-80.
- DRH A 1975:** *Documenta Romaniae Historica*. A. Moldova, vol. I (1384-1448) (București 1975).
- Duțu 2002:** M. Duțu, Un depozit de șilingi din vremea lui Dabija Vodă descoperit în județul Galați. In: *Buletinul Societății Numismatice Române* (București 2002).
- Eșanu 1998:** A. Eșanu, Chișinău. File de istorie. Cercetări, documente, materiale (Chișinău 1998).
- Eșanu 2001:** A. Eșanu, Moldova medievală. Structuri executive, militare și ecleziastice. Studii. (Chișinău 2001).
- Hîncu 2003:** I. Hîncu, Vetre strămoșești din Republica Moldova (Chișinău 2003).
- Huszár 1979:** L. Huszár, Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute (München 1979).
- Lauwers 1999:** M. Lauwers, Le cimetière dans Moyen Âge latin. Lieu sacré, saint et religieux. In: *Annales. Histoire, Sciences Sociales*. 54e année, N 5, 1999, 1047-1072.
- MEF 1978:** Moldova în epoca feudalismului, vol. II (Chișinău 1978).
- Niculiță 1998:** A. Niculiță, Un tezaur medieval monetar găsit în orașul Chișinău (155(5?)-1672). In: *Tyragetia* VI-VII, 1998, 135-142.
- Paiul 1998:** V. Paiul, Tezaurul monetar din secolele XVI-XVII de la Caterinovca, Camenca. In: *Tyragetia* VI-VII, 1998, 129-134.
- Pere 1968:** N. Pere, Osmanlilarla madenî paralar (Coins of the Ottoman Empire) (Istanbul 1968).
- Tentiuc 1996:** I. Tentiuc, Populația din Moldova Centrală în secolele XI-XIII (Iași 1996).
- Tentiuc 2001:** I. Tentiuc, Particularități și semnificații ale ritului și ritualului funerar în spațiul est-carpatic în secolele XI-XIII. *Tyragetia* X, 2001, 123-130.
- Болдуряну 2006:** А. Болдуряну, Османские монеты из погребальных комплексов Кэприанского монастыря. В сб.: Международная VIII Крымская конференция по религиоведению. Севастополь 15-20 мая 2006 г. Тезисы докладов и сообщений (Севастополь 2006), 14-15.
- Болдуряну 2008:** А. Болдуряну, К вопросу о хождении османских аспров в Молдове в XVI в. В сб.: Древнее Причерноморье, вып. VIII (Одесса 2008), 69-73.

Бубис 1997: И.М. Бубис, Зодчие Бернардацци (Кишинэу 1997), 59-62.

Даутова 1977: Р.А. Даутова, Функции арабоязычных монет в позднесредневековых могильниках Чечено-Ингушетии. В сб. Археология и вопросы атеизма (Грозный 1977), 75-78.

Кишинев 1984: Кишинев. Энциклопедия (Кишинев 1984).

Кирошка 2008: А. Кирошка, Хождение шиллингов в Молдове в XVII в. (на основе монетногоклада у с. Слобозия-Душка, Криуленский район Республика Молдова). В сб.: Древнее Причерноморье, вып. VIII (Одесса 2008), 165-170.

Нудельман 1976: А.А. Нудельман, Топография кладов и находок единичных монет. В: Археологическая карта Молдавской ССР. Выпуск 8 (Кишинев 1976), 36-37.

Нудельман 1990: А.А. Нудельман, Монетные клады XVIII-начала XIX в. в Днестровско-Прутском регионе. В сб.: Нумизматические исследования по истории юго-восточной Европы (Кишинев 1990), 227-262.

Finds of coins in the late medieval cemetery of the Mazarache Church in Chișinău (excavations of 2010)

Abstract

In summer 2010 there were carried out the first archaeological saving excavations in the old, historical part of Chișinău. Oral tradition and written sources indicate that the historical heart of Chișinău was located in the lower part of the modern city, by the river of Bâc. Apparently, the locality emerged by a spring had already existed in the second half of the 14th century, before the ousting of the Golden Horde from the south-eastern part of the Carpathian-Dniester area in 1370s - 1380s. On the opposite, left bank of the river a Tartar settlement was located.

On the right bank of the Bâc River, on the top of a hill with a spring at the foot, there is the Intercession of the Virgin ("Măzărache") Church that was built, by different opinions, in 1739-1740 (Eșanu 1998, 56), 1742 (Ciocanu 2002, 39-43), or, according to other information, in 1752 (Chișinău 1984, 324). It was erected on the site of another, more ancient wooden church that had been burnt by the Turkish army in 1739 during the Russian-Turkish war of 1735-1739 (Eșanu 2001, 147).

In the course of the archaeological excavations there have been revealed some ceramic materials of the Late Bronze and the Early Iron Ages as well as numerous evidences of the medieval time. A ditch dated, apparently, from the 16th-17th centuries that closed the access to the promontory and remnants of a ground dwelling with a stone basement of the 17th-18th centuries are of the greatest interest. Here we found well preserved remains of a monumental architectural structure of red brick defined as an aqueduct constructed by A. Bernardazzi in the end of the 19th century (Bubis 1997, 59-62).

The excavations were conducted in the south-western periphery of the cemetery and directly at the northern apse of the church. In the area of about 100 m² there were investigated 52 burials. The vast majority of them were of the Christian rite. Inventory of the burials is rather poor. In different burials there were found from one to five coins; bone, bronze or silver buttons; earrings; pottery fragments; rings; etc. During the investigation of the cemetery of the Măzărache Church in the historical part of Chisinau there were found 29 coins. 13 ones belong to the Hungarian issues of the 16th - early 17th centuries, one silver coin is a "poltorak" of the Polish-Lithuanian Commonwealth of the early 17th century and the other is Swedish shilling of the second half of the same century. The third undefined poorly-preserved European coin presumably belongs to these issues. Turkish coins (13 pieces) are in the majority of the 18th -nearly 19th century. Only three of them belong to the 16th-17th centuries.

As a result of the investigations in the cemetery it also can be stated that already in the second half of the 16th century the space of the promontory around the supposed wooden church was entirely occupied by burials of the local Christian community.

The last burials were carried out in the first two decades of the 19th century, when a stone fence was built around the church.

List of figures:

Fig. 1. Coins found during the investigations of the Măzărache Church cemetery in Chișinău.

Находки монет на позднесредневековом кладбище Мазаракиевской церкви в Кишиневе (раскопки 2010 года)

Резюме

Летом 2010 года были проведены первые археологические спасательные раскопки в старой, исторической части Кишинева. Устная традиция и письменные источники, свидетельствуют о том, что историческое

ядро располагалось в нижней части современного города, прилегающей к реке Бык. Населенный пункт, возникший у источника, существовал, по всей видимости, уже во второй половине XIV-го века, до вытеснения Золотой Орды из юго-восточной части Карпато-Днестровских земель в 70-80 годы указанного столетия. На противоположной, левой стороне реки располагалось татарское поселение.

На правом берегу реки Бык, на вершине холма, у подножья которого находился источник, располагается Покровская (Мазаракиевская) церковь, построенная, по мнению А. Ешану (Eșanu 1998, 56), в 1739-1740 гг., в 1742 – по данным С. Чокану (Ciocanu 2002, 39-43) или, по другой информации, в 1752 году (Кишинев 1984, 324). Она была возведена на месте более древней деревянной церкви, сожженной турецкими войсками в 1739 году, в период русско-турецкой войны 1735-1739 гг. (Eșanu 2001, 147).

Археологические раскопки позволили выявить отдельные керамические материалы позднебронзового и раннежелезного веков, а также многочисленные свидетельства средневекового периода. Наибольший интерес представляют ров, который закрывал доступ на мыс с напольной стороны, относящейся, по-видимому, к XVI-XVII вв., и остатки наземного жилища с каменным подвалом XVII-XVIII вв. Здесь же обнаружены хорошо сохранившиеся остатки монументального архитектурного строения из красного кирпича, определенного нами как городской водопровод, работы А.И. Бернардацци, конца XIX века (Бубис 1997, 59-62).

Раскопки произведены на юго-западной периферии могильника и непосредственно у северной абсиды церкви. На площади около 100 м² исследованы 52 погребения. Подавляющее большинство из них выполнены по христианскому обряду. Инвентарь погребений довольно бедный. В разных погребениях были найдены от одной до пяти монет, костяные, бронзовые или серебряные пуговицы, серьги, отдельные фрагменты керамики, перстни и др. В процессе исследования кладбища Мазаракиевской церкви в исторической части Кишинева обнаружено 29 монет. Из них 13 экземпляров принадлежат венгерским эмитентам XVI - начала XVII веков, одна серебряная монета – это полторака Речи Посполитой начала XVII века, другая – шведский шиллинг второй половины того же века. К этим эмитентам, очевидно, относится и третья, неопределенная, плохо сохранившаяся европейская монета. Турецкие монеты (13 экземпляров) относятся в подавляющем большинстве к XVIII - началу XIX века. Только три из них относятся к XVI- XVII векам.

Исследование кладбища этого поселения позволяют также констатировать, что уже во второй половине XVI-го века мыс вокруг предполагаемой, деревянной, церкви был полностью занят погребениями местной христианской общины.

Последние захоронения осуществлены в первые два десятилетия XIX-го столетия, когда вокруг церкви была возведена каменная ограда.

Список иллюстраций:

Рис 1. Монеты, обнаруженные при исследовании кладбища Мазаракиевской церкви в Кишиневе.

07.02.2011

Dr. Ion Tentiuc, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: ion_tentiuc@yahoo.com

Valeriu Bubulici, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova

